

Kornai János: *A gondolat erejével* – a japán kiadás fordító utószava

A jelen könyv Kornai János magyar nyelvű önéletrajzi kötetének japán nyelvű változata. Az eredeti magyar nyelvű kiadás végén egy 122 fotóból álló gyűjtemény is található, amit sajnálatos okoknál fogva nem tudtam beilleszteni a japán nyelvű kiadásba. A fotók közül néhányat elhelyeztem a szövegek közé, s a teljes fotógyűjteményt a kedves olvasók megtekinthetik a honlapomon (<http://morita.tateyama.hu>). Ugyanakkor, részben ezt a hiányt kompenzálva, kiegészítettem a könyvet tárgy- és a névmutatóval, amelyek nem szerepeltek az eredeti magyar kiadásban.

A mű fordítójaként nem tudok többet hozzátenni Kornai személyéhez és tudományos eredményeihez. Mindez megjelenik a maga teljességében a könyvben. A szerző előszavából kiderül az is, hogy kiknek, milyen olvasóközönségnek szánta a könyvét, ezért nem kértem a szerzőtől külön előszót a japán kiadáshoz. Ezzel kapcsolatban szeretnék megosztani egy kiegészítő információt a kötet olvasóival. 1990. elején megadatott számomra a lehetőség, hogy rövidebb időt együtt töltsék Kornaival cambridge-i otthonában, Bostonban, és egy interjúorozatot készítsék vele, amely átölelte addigi egész életét. Az interjúorozat a *Keizai Hyóron* (Közgazdasági szemle) 1990. évi októberi, novemberi és decemberi számában jelent meg. Kornai közgazdasági elméletében kevésbé jártas olvasóknak ajánlom, hogy a könyv előtt, hasznos útikalauzként, olvassák el először ezt az interjúorozatot. Ennek áttanulmányozása megkönnyíti a mű teljesebb megértését mindazok számára, akik nincsenek birtokában a szükséges szakmai háttértudásnak, aminek a hiánya nehezen leküzdhető akadályt jelent a könyv bizonyos részeinek megértésében. A *Keizai Hyóron* sajnos később megszűnt, de az interjú szövege a honlapomról letölthető.

A természettudományokhoz hasonlóan a közgazdaságtudomány is több ágra oszlik, és meglehetősen nehéz áttekinteni. Különösen a II. háború utáni időszakban vált ez szembeütővé, amikor a matematikai közgazdaságtan előtérbe kerülése révén hihetetlenül megnőtt a távolság a matematikai és a hagyományos leíró módszert alkalmazó kutatók között. A matematikai megközelítés eredményeként egyre jobban eltávolodott egymástól a két tábor a kutatások témája és tárgya tekintetében is. A matematikai közgazdaságtan mára alkalmazott matematikává vált, axiómákon, részhipotéziseken nyugvó tételek bebizonyítása vált a kutatás fő céljává. Minél kompaktabb és általánosabb matematikai szempontból egy tétel bizonyítása, annál nagyobb egy cikk értéke. Ebben a megközelítésben a gazdasági probléma csak egy logikai bizonyítás tárgya, semmi több, a kutatási cél és módszer szerepe felcserélődött a matematikai közgazdaságtanban. A mai közgazdaságtan világában a matematikusok előnyt élveznek a közgazdász pozíciókban való elhelyezkedés során. A közgazdaságtani főáramlat matematikai közgazdaságtanná válása a kutatások közgazdasági tartalmának elvesztését hozta magával, szinte teljesen beolvadt az alkalmazott matematikába.

A közgazdasági elmélet területén beállt paradigmaváltás következtében az elméleti kutatások egyre absztraktabbá váltak, elvonatkoztattak magától a vizsgált tárgy tartalmától, az elmélet egyre távolabb került a valóságtól. Az elméleti közgazdász már nem egy valóságos probléma elemzője, aki elemzései alapján gazdaságpolitikai következtetéseket von le. Helyette ötletszerűen kiválaszt egy gazdasági részproblémát, amiből formális vagy matematikai logika módszerét követve tételeket fogalmaz meg, és megpróbálja bebizonyítani azok helyességét. Az ilyen kutatásoktól nem várható egy átfogó nemzetgazdasági elemzés. Mi lehet az ilyen típus „közgazdaságtan” *raison d'être-je*? Erre próbál választ adni Kornai az általános egyensúlyelmélet értékelése kapcsán.

Régóta ismeretes, hogy a megállapodott (established) és uralkodóvá váló tudományos irányzatokban megjelenik a pedantéria, sőt a dekadencia jelensége. A közgazdaságtan alkalmazott matematikává válása a matematikai közgazdaságtan megállapodott irányzattá válásának a következménye. Ennek eredményeképp a matematikai közgazdaságtan fokozatosan elveszti létjogosultságát mint társadalomtudomány.

A közgazdaságtan matematikai közgazdaságtan irányába való fejlődésében úttörő szerepet játszott a magyar származású matematikus, Neumann János. Neumann gyakran bírálta a közgazdászokat, hogy nem ismerik elég mélyrehatóan a modern matematikát. Neumann az 1940-es évek közgazdászai felé fogalmazta meg szigorú kritikáját, akik lerakták a mai matematikai gazdaságtan alapjait. Amikor Kornai először megjelent egy általuk szervezett nemzetközi konferencián, kiemelkedő figyelemben részesítették a Neumannhoz hasonlóan magyar származású Kornai és Lipták „kétszintű tervezéssel” foglalkozó matematikai modelljét. A könyvben Kornai beszámol erről az eseményről, amely során Koopmans és Hurwicz felkeresték őt a Cambridge-i kollégiumi szobájában. Biztos kíváncsiak voltak rá, mert tanulmányukban Neumann hatását is érezni vélték. De Neumann és Kornai sok tekintetben különböztek egymástól.

Neumann matematikus volt, aki egy általános elméleti modellt kívánt megfogalmazni. Bármely kérdés kapcsán azonnal tíz irányban tudott gondolkodni, a fizikától a közgazdaságtanig terjedő átfogó tudással rendelkezett. A XX. század egyik legkiemelkedőbb tehetsége volt. Kornai is matematikai közgazdászként jelent meg a nemzetközi tudományos színtéren, de ő, Neumanntól eltérően, nem a matematikai problémával, hanem a matematikai modell alapján valós társadalmi, közgazdasági problémákkal foglalkozott. Neumann egy zseni volt, Kornai pedig egy szorgalmas tanuló, a valóság alapos és figyelmes elemzője. Neumann, másokat lenyűgözve, kiemelkedett rögtönzött modellek alkotásával, míg Kornai óvakodott attól, hogy azonnali választ adjon a kérdésekre, azokat többször átgondolva csiszolta tovább gondolatait. Neumann az elmélettől a gyakorlati politikai tanácsadásig, az alapkutatásoktól az atompolitikán át számos területen tevékenykedő géniusz volt. Kornai felhagyott korábbi társadalmi-politikai tevékenységével, és sztoikusán a valóság kutatására fordította figyelmét. Míg

Neumann képességeivel aktívan “irányította” az embereket, addig Kornai az őt körülvevő világ mélyére merült, és éles elemző képességével feltárta mozgató logikáját.

A két ellentétes személyiségű kutatónak azonban van egy közös vonása. Neumann az általános egyensúly magyarázatoként megalkotott matematikai közgazdasági modelljével a nemzetgazdaság újratermelési és fejlődési feltételeit elemezte. Ilyen értelemben Neumann modelljében megjelenik a nemzetgazdaság teljes működési mechanizmusát megvilágító klasszikus közgazdaságtan lényege. A Neumann követő matematikai közgazdaságtan részleges jelenségek kutatásával foglalkozott és egyre távolabb került a klasszikus közgazdaságtantól. A II. világháború után kialakuló matematikai közgazdaságtan világában Kornai kutatása egy fénycsóvát jelentett. A tágabb értelemben vett matematikai közgazdászok között Kornai egyre több klasszikus közgazdasági gondolatot tett magáévá. A kor egyedi jelenségeit megfigyelve, közöttük ok-okozati összefüggéseket, pontokat keresve, találta meg a társadalmi-gazdasági rendszer működésének elemzéséhez vezető utat, és annak logikai magyarázatát, és így jutott el egy átfogó elmélethez. Egy olyan példaképpé vált, akit nemcsak a közgazdászoknak, hanem minden társadalomkutatónak meg kell ismernie. A valóság megfigyelése és elemzése nélkül minden elmélet csak agytorna marad.

Kornai minden műve mindenkor újdonság erejével hatott, nagy szenzációt keltett. Önéletrajzában részletesen kifejti, hogy mi ösztönözte egyes művei megírására. Jómagam, a mű fordítójaként, szeretnék egy megjegyzést tenni *A hiány* című művének történelmi szerepével kapcsolatban. Ez a mű nagy hatást gyakorolt a magyar határokon túl, a volt szocialista országok közgazdászaira és értelmiségére is. Különösen nagy visszhangja volt a Szovjetunióban és Kínában. Ebben a két államban ez a mű mutatott utat a reformértelmség számára. Azt is mondhatjuk, hogy ideológiai alapot teremtett a szocialista gazdasági rendszer megváltozásához. A mű említésre méltó szerepet játszott a történelemben.

Kornainak ez a műve nagy terjedelmű és nehéz olvasmány, de fontos üzenetet közvetített a szocialista államok rendszerváltását felvállaló közgazdászok és értelmiségiek számára, mégpedig azt, hogy amennyiben az akkori államrend továbbra is fennmarad, nincs menekvés a „hiánytól”. A mű alapján világossá vált, hogy az egyetlen kiút a rendszerváltás. Ebből az elméletből olyan ideológia született, amely a rendszerváltást követelők vezérfonalává vált. Az pedig, hogy egy közgazdasági elméletből ideológia lesz, nagyon ritka jelenség. Marx „Tőke” című műve óta nem lehettünk tanúi olyan jelenségnek, hogy egy közgazdasági-társadalmi elmélet egy társadalmi eszme mozgató rugójává válik. Ahogyan azt Kornai is írja, a változáshoz elengedhetetlen, hogy a rendszert támogató polgárok, bürokraták és párttagok megkérdőjelezzék a régi rendszer fenntarthatóságát, és megbizonyosodjanak egy új rendszer szükségességéről. A Kornai-féle elmélet ilyen értelemben az átalakulás elméleti hátterét szolgált. Az elméletnek történelem-formáló ereje lett. A társadalomtudomány

területén kutatók, ha máshonnan nem, ebből a műből megtudhatják, hogy milyen hatalmas ereje lehet egy elméletnek.

A világ igen gyors tempóban halad előre napjainkban. A rendszerváltás már a múlté, már mögöttünk van. A 20. század történelmének mintegy felében fennálló szocializmus már lassan feledésbe merül. Ez azonban fölöttébb helytelen. Szó sincs arról, hogy a rendszerváltozás után ne lenne szükség a régi rendszer ismeretére, kutatására és elemzésére. A 20. század embere a történelem szereplője volt, ezért meg kell vitatnia és ki kell értékelnie saját tapasztalatait. A társadalom nem az egyik napról a másikra változik meg. A régi rendszer egyes elemei, megváltozva és az új elemekkel együtt, a rendszer megváltozását követően is továbbélnek. A régi rendszer ismerete nélkül nem ismerhetjük meg az új rendszert sem. Ezért a társadalom mibenléte és a történelmi változások közepette az életét a szocialista rendszer elemzésére és tanulmányozására fordító író életének megismerése értékes tudást és tapasztalatot nyújthat az érdeklődők számára.

Szeretnék néhány szót szólni magamról is. Kornai műveivel az 1970-es évek elején, egyetemista koromban kezdtem megismerkedni. Amikor 1966-ban felvételt nyertem a International Christian University-re (Nemzetközi Keresztény Egyetem, Tokio), magam is elkezdtem tanulmányozni Marx művét, *A tőké-t*, az egyetemi foglalkozások keretében pedig Samuelsonnak a neoklasszikus integrációt megcélzó *Economics* (Közgazdaságtan, a hatodik kiadás) című művét tanultuk angol nyelven. Az utóbbi mű fordítása éppen akkoriban jelent meg Japánban Tsuru Shigeto Professzor (Hitostubashi egyetem, Samuelson évfolyamtarsa a Harvard egyetemen) lektorálásában. A Tokiói Egyetem bölcsészkarán pedig Uchida Tadao professzor ennek alapján tartotta előadásait, Tamanoi Yoshiro professzor (Aoki Masahiko neves közgazdász tanára) pedig, egy akkor megjelent publikációjának témájából, „A marxi és a modern közgazdaságtan” címmel tartott előadásokat. Néhányszor átmentem a Tokiói Egyetemre meghallgatni ezeket az előadásokat. Harmadéves koromban a Stanford Egyetem akkori tanársegédje (jelenleg professzora), Amamiya Ken Arrow–Debreu 1954-es cikkét magyarázó előadásait hallgattam, aki szinten a Nemzetközi Keresztény Egyetemen végzett.

Az 1960 és 1970 közötti korszakban, mint ebből is látható, több közgazdaságtani iskola versenyzett még az egyetemen. Tanase Shigeru, a Hitotsubashi Egyetem professzora, a legendás híró közgazdász, Sugimoto Eicichi tanítványa, „A tőke” címmel előadássorozatot tartott a Nemzetközi Keresztény Egyetemen. Ez volt az egyik oka annak, hogy 1970-ben a Hitotsubashi Egyetemen folytattam a tanulmányaimat. Éppen ebben az időben jött át Nikaido Fukukane professzor Osakából a Hitotsubashi egyetemre, ahol Seki Tsuneyoshi professzor behatóan foglalkozott a modern polgári közgazdaságtan ideológiájának kritikájával. A Hitotsubashi egyetemen Seki professzor tanítványa lettem. Érdekes megjegyezni, hogy Nikaido és Seki professzor a II. világháborút követő években együtt tanulmányozta Neumann modelljét a Tokiói Egyetemen, Yanaga Shoichi

matematikus professzor szemináriumában. A matematikus Nikaido Neumann modelljéből kiindulva megpróbált más bizonyítást találni Arrow és Debreu modelljére, míg Seki professzor a modern közgazdaságtan kritikájának úttörője lett Japánban. Mindez izgalmas és ideális szellemi környezet volt számomra, és teljes mértékben kielégítette tudásszomjamat. Ugyancsak a Hitotsubashi egyetemen ismerkedtem meg a Stone-féle nemzetgazdasági számlarendszerrel Kurabayashi professzort előadásaiból. Végül is Kurabayashi professzor ajánlása révén adatott meg számomra a lehetőség, hogy Magyarországon tanuljak. Tsuru professzor előadásait sajnálatos módon nem volt alkalmam hallgatni, de a doktoranduszok önkormányzatának vezetőjeként többször találkoztam vele is, akkori egyetemi rektorral.

Ebben az időben tehát igen sokszínű professzorok tanítottak a Hitotsubashi Egyetemen. Ebben a szellemi környezetben szereztem tudomást az akkoriban megjelent Kornai műről, az *Anti-Equilibrium*-ról. Az egyik kollegám, Kuboniwa (jelenlegi Hitotsubashi Egyetem professzora) egyetemi mesterképzés keretében a Kornai-Lipták modellel foglalkozott, és ő ajánlotta nekem, hogy próbáljuk meg együtt lefordítani Kornainak fenti művét japánra. Nemsokára meg is jelent a mű kitűnő japán fordítása Iwaki Hiroyuki és Atsuko tollából. Kornai életrajzát olvasva mindig az eszembe jut, hogy Kornai is hasonló tanulmányokat folytatott, mint mi, és ilyenkor visszaemlékezem a saját egyetemista éveimre.

Személyesen 1982. tavaszán találkoztam először Kornaival, Budapesten, amikor meghívtam egy előadás megtartására a Hosei Egyetem szociológia karának 35 éves évfordulója alkalmából. Kornai 1983. januári japán látogatása alkalmából készítettem egy cikkgyűjteményt az *Anti-Equilibrium* és A hiány műveivel kapcsolatos írásaiból. Ezt követően a Kornai előadásokból és más cikkeiből is készítettem további két könyvet. Ezek a művek új paradigmát szolgáltatottak a szocialista gazdaság elemzéséhez, és ezért nagy hatással voltak a japán kutatókra is. Mivel nemcsak Japánban, hanem számos más országban is nagy hatásuk volt, ezért gyakran és sokat hivatkoztak Kornai 1980-as években végzett kutatásainak eredményeire. Kornai szocialista gazdaságok kutatásával foglalkozó munkái Japánban is a leggyakrabban hivatkozott források voltak.

Kornai munkásságát illetően egy rövid személyes magyarázattal tartozom. Az 1980-as években számos publikációban mutattam be Kornai elméletét, és a Boston-ban készített, korábban említett interjú volt az utolsó munkám ebben a témakörben. A jelen mű fordításáig eltelt 15 év alatt, azaz az 1990-es évektől egészen mostanáig megjelent Kornai művekkel kapcsolatban nem jelent meg írásom. Ezt többek között az is magyarázza, hogy felhagytam az egyetemi oktatói tevékenységemmel, azonban a nem ez volt a fő ok. Sokkal inkább az, hogy nem értettem egyet Kornai 1990-es években közzétett gazdaságpolitikai javaslataival és elképzeléseivel, egészen pontosan az 1989-ben kiadott *Indulatos röpirat* című művével. A fordítás egyes fejezeteiben ezt éreztettem is. Ezzel azonban most nem kívánok foglalkozni. *A Taiseitenkan no Keizaigaku* (A

rendszerelváltás közgazdaságtana) művemben (Shinseisha Kiadó, 1994) érintőlegesen már foglalkoztam Kornai gazdaságpolitikai elképzeléseivel, részletesen azonban majd más alkalommal fogom kifejteni ezekkel kapcsolatos véleményemet. Az alábbiakban ezért csak röviden összefoglalom Kornai gazdaságpolitikai tevékenységével kapcsolatos gondolataimat.

Kornai mindenekelőtt elméleti közgazdász. A teoretikus Kornait magam nagyon tiszttelem, de a gazdaságpolitikus Kornait kevésbé tartom követendőnek. Ez azonban nem kisebbíti a teoretikus Kornai nagyságát. Nem tudtam megállni, hogy a fordításban ne éreztessem a különbséget a teoretikus és gazdaságpolitikus, illetve a tudós és gazdaságpolitikus Kornai között. Helyesnek tartom, hogy Kornai teoretikusként sztoikus volt, és azt is megértem, hogy a rendszerelváltás években a gazdaságpolitikai javaslatok megfogalmazására vállalkozott. Jómagam azonban egészen mást vártam a '90-es évek Kornaiától.

Nincs olyan ember, aki mindenhez ért. Az orvostudományban az anatómus sem lehet egyszerre ügyes sebész és belgyógyász. De csak azért, mert valaki nem jártas a sebészetben, nem mondható, hogy nem jó anatómus. Kornai, a társadalom anatómusa, attól, hogy nem jó gazdaságpolitikus, még lehet jó anatómus. Mint ahogyan egy kiváló politikusnak sem róható fel, hogy nem jó teoretikus. Maga Kornai is hangsúlyozza, hogy más képességek kellenek a politikai pályafutáshoz, tehát a gazdaságpolitikaihoz is. A gazdaságpolitikához egy társadalmi „mozgalmár” (aktivista) pályafutásához hasonló képességek szükségesek.

A mindenre nagyon odafigyelő Kornai, aktív gazdaságpolitikai szerepvállalása közben, maga is utalt arra is, hogy a rendszerelváltást követő átmeneti állapot elemzése az új generáció feladata. Ez a szerénység jellemzi Kornai egész életpályáját. A rendszerelváltással foglalkozó kutatók előtt komoly feladat áll: felül kell múlniuk Kornai rendszerelváltást követő átmeneti állapotról adott elemzését.

Kornai főbb munkái mind kiváló művek. A Nihonkeizai lapkiadó teljes terjedelmében kiadta az *Anti-Equilibrium* japán fordítását. De *A hiány* teljes terjedelmű japán kiadására nem volt lehetőség. A társadalmi jólét növekedésével, érdekes módon, egyre nehezebb Japánban tudományos műveket kiadni. *A hiány*-t is csak cikkgyűjteményként, több kötetben publikálták. *A szocialista rendszer* című műve fordításának megjelentetése önmagában a szocializmus összeomlása miatt is problémákba ütközött. Japánban olyan szegényesek a tudományos publikációs lehetőségek, hogy azokat össze sem lehet hasonlítani az amerikai állapotokkal. Japánban a publikációs lehetőségek nincsenek összhangban a felnövekvő tudóstársadalom publikációs igényével.

Ilyen körülmények között tehát igen nagy dolognak számít a jelen mű japán nyelvű kiadása. Sajnálatos tény, hogy napjainkban nehezen lehet eladni egy komoly könyvet, különösen egy tudós közgazdász önéletrajzáról szóló könyvet. Azonban egy olyan kivételes közgazdász, mint Kornai, minden pénzt megér. Ezt a véleményt tette magáévá a

Nippon Hyoron Kiadó szerkesztője, Saito Hiroshi, akinek a lelkes és segítőkész együttműködése nélkül ez a könyv nem jelenhetett volna meg. Ezért hálás vagyok, és köszönettel tartozom neki. Ilyen körülmények között készült el Kornai *A Gondolat erejével* című magyar művének fordítása, amely egyben ennek műnek az első idegen nyelvű fordítása, ugyanis a fordítás befejezésekor az angol nyelvű kiadásával kapcsolatos szerződést még nem írták alá.

Befejezésképpen néhány elismerő megjegyzést kívánok tenni. Munkám során számos barátomat kértem meg arra, hogy segítsen átolvasni a fordítást. Annak ellenére, hogy ez egyáltalán nem volt könnyű feladat, számos kollegám az elejétől a végéig elolvasta a fordítást. Sato Tsuneaki (a Yokohama Önkormányzati Egyetem tiszteletbeli professzora) fejezetenként küldte el véleményét, és részletesen ellenőrizte a japán fordítás minden betűjét. Sato professzor, aki körülbelül egyidős Kornaival, a '60-as és '70-es években számos alkalommal látogatott Magyarországra, jól ismerik őt a műben szereplő közgazdászok is. Jómagam a '70-es évek végétől állok kapcsolatban Magyarországgal, és ez az időszak lefedi a mű történéseinek nagy részét. Asari Ichiro (a Shizuokai Egyetem professzora) szintén elolvasta és ellenőrizte a fordítást. Asari professzor évfolyamtársam volt a mesterképzésben, és jelenleg Svédországban kutat. Értékes tanácsokat kaptam volt kollegáimtól Kuboniwa professzortól, Yoshii Masahikotól (a Kobei Egyetem professzora), Tanaka Hiroshi-től (Ritsumeikan Egyetem professzora) is. Tomiyama Eiko (Niigata Egyetem docense) az olvasó számára nehezen érthető részekre hívta fel a figyelmemet. Barátaimnak köszönhetően számos olyan hibát tudtam kiszűrni, amelyek figyelmetlenségből benne maradtak a fordításban. A fordításban ennek ellenére megmaradt hibákért az Olvasók szíves elnézését kérem. A barátaimnak pedig szeretnék köszönetet mondani a segítségükért, amellyel hozzájárultak a fordítás elkészítéséhez.

Budapest, 2005. szeptember

Morita Tsuneo